

Tervitusi reaailmast ehk tavaemana raamaturiigis

Ettekanne algupärase lastekirjanduse päeval
15.aprillil 2010 Tartu linnaraamatukogus

Olen esinenud algupärase lastekirjanduse päeval juba alates aastast 2000 ning alati rääkinud küll erinevatel teemadel, kuid lähtunud alati ühest ja samast, eelkõnelejatega ning kuulajatega vägagi sarnasest vaatepunktist – teadlase, õpetaja, raamatukoguhoidja vaatepunktist. Eesti filoloogiat õppinuna, paar aastat ka õpetajana töötanuna, viimased 10 aastat aga Eesti Lastekirjanduse Keskuses lastekirjanduse uurijana töötades olid raamatud ja kirjandus (eriti just lastekirjandus ning vastava ala sekundaarkirjandus), raamatukogud ja kirjandusmuuseum minu jaoks elu lahutamatu, loomulik ja argine osa. Minu töö ja hobi kattusid ning võiks isegi öelda, et elasin rohkem raamatu- kui reaailmas. Piisavalt suured lapsed, korterielu ning raamatuhuviline mees ainult soodustasid antud tendetsi.

Tänane ettekanne on aga hoopis teistsugune kui varasemad analüütilised, teaduslikud ettekanded. Sarnasus ilmneb neil ettekandeil vaid ühes punktis. Nimelt on kõik minu esinemiste teemad välja kasvanud otse elust – nähtustest, mis mind on lastekirjandusel häämmastanud; probleemidest, millele olen vastuseid otsinud jne. Ka tänane ettekanne on alguse saanud otse elust. 2008. aasta muutus meie pere elu mitmeti. Olulisimaks muutuseks oli aasta lõpul meie perre sündinud kolmas laps. Olgu siinkohal ära öeldud, et mu vanem poeg oli sellal 12- ja tütar 8-aastane. Teiseks suureks muutuseks oli elukohavahetus, me kolisime elama oma majja Tartu linnast umbes 10 kilomeetri kaugusele väiksesse külla, kohta, kus lähim raamatukogu asub 4 kilomeetri kaugusel (ja kuhu ma, tõsi küll, pole veel jõudnud), lähim raamatupood asub 12 kilomeetri kaugusel Tartu kesklinnas (Apollo, Rahva Raamat), kuid lähim koht, kus saab osta raamatuid, on 10 kilomeetri kaugusel linnapiiril asuv Konsumi toidupood. Kaugused pole arvuliselt meie puhul mingi näitaja, kuid sellest juba pisut hiljem. Käesolevas ettekandes annangi ülevaate, milliseks kujunesid meie pere suhted raamatutega nende poolelise aasta jooksul, mil minul enam raamatuilmaga otseseid kokkupuuteid ja kohustusi ei eksisteerinud. Ehk saame sellest üldistusi teha kõigi paljulapseliste maaperede kohta.

1. Raamatukogu

Esimene kokkupuude raamatukoguga meie värskelt viieliikmeliseks muutunud perel oli siis, kui pere noorimale anti kätte “Minu esimene raamat”, mis oli mõeldud kõigile 2008. aastal sündinud lastele. Kuna olin siis veel ametlikult Tartu linna elanike registris, tuli meil minna linnaraamatukogu lasteosakonda. Lisaks raamatule saime linnaraamatukogu poolt veel ka Lottega koti ja voldiku. Kogu asja juures olid ka väikesed möödalaskmised. Kõigepealt oleks muidugi oodanud pisut pidulikumat üritust, kui vaid raamatuletist paki saamist. See oleks olnud ühtlasi ka hea võimalus harida lapsevanemaid (anda ülevaadet väikelaste kirjandusest, pakkuda ettelugemiskirjandust laenutamiseks, õpetada, kuidas last raamatuni viia vmt), kuna sellises staadiumis lapsevanemad on õpetustele ja üldse kõigele lapsesse puutuvale väga vastuvõtlikud. Osaliselt täidab neid ülesandeid küll voldik, mis kaasa anti. See on minu arvates päris asjatundlikult koostatud, sisaldades andmeid raamatukogu kohta, mõningaid soovitusi pisikestele ettelugemiseks ning näpunäiteid, kuidas beebidele ja mudilastele lugemist huvitavaks teha.

“Minu esimest raamatut” kiidaksin küll väga, kui see vaid sünnis oleks. Mõõdamines võin öelda, et nii mõnigi ema ootas seda teost pikisilmi, ning nüüd, kui laps on juba pisut üle kahe aasta vana, oskab ta ise nii mõndagi teost ette kanda (luuletuste realõpud, jutukeste lauselõpud jne). Meie perelegi pakkus raamat esimestel päevadel palju ahhaa-elamusi. Nii lapsed kui ka mees muudkui sirvisid ja tuletasid oma lapsepõlve meelde. Ja ehk ongi selle raamatu olulisim ülesanne lastekirjandusliku ühismälu loomine ja tootmine, ülesehitamine, aga samas ka meeldetuletamine. Kui vanemal juba kõik mälusopist meelde tuletatud on, aitab raamat uusi asju esitada. Raamatu algupool, mis sisaldab rahvaluulelisi lastesalme, on rakendatav juba päris pisikestele (Patsu, patsu kooki; Kuts läks karja, Tii, tii tihane jt) ja ette kantav liigutuste saatel, mis päris väikestele väga meeldib ning aitab emade ja laste päeva rikastada. Samas pakub see ka suurematele lastele võimalust oma väikese venna või õega aega veeta, sest nad ju nii ootavad, et titaga mängida saaks.

Oma väikese pojaga koos oleme selle pooleteise aasta jooksul raamatukogus käinud veel vaid paar korda. Kõigepealt muidugi seepärast, et ma ei pea eriti õigeks päris pisikestega mööda linna jõlkuda. Sel aastal hoidis mind tagasi ka hirm seagripi jt nakkushaiguste ees. Sest ajast, kui väikemees jalad alla võttis, on ta alati suutnud raamatukogus kaose korraldada, mistõttu me temaga sinna veel väga ei kipu. Samuti ei meeldi mulle mõte nii pisikesele raamatuid laenutada, sest beebi kipub enne lugemist raamatu väärtust hambaga proovima.

Minu vanemad lapsed on aga nüüd raamatukogus üsna usinalt pidanud käima hakkama. Varem, kui ema enese tarbeks peaaegu kõik Eestis ilmunud lasteraamatud koju vedas, polnud selleks mingit vajadust. Nüüd aga avastasid vanemad lapsed, et une-eelseks lugemiseks pole midagi värsket võtta. Seetõttu said esialgu kõik vanad kodus leiduvad lemmikud üle loetud, kuid pikapeale muutusid needki tüütuks. Tütar luges vähemalt kümme korda üle „Bullerby lapsi“ ning „Jipi ja Jannekest“, samas kui poeg nautis ikka ja jälle Kivirähki.

Hakkasin selle aasta jooksul aru saama vanematest, kelle jaoks kohustuslik kirjandus on tõeline probleem. Varem koolis või keskusel töötades ei kujutanud raamatute kättesaamine mulle mingit probleemi. Täiskasvanu, kes töötab raamatutega, hüppab ikka korraks raamatukogust läbi, paneb end teose järjekorda ja siis mõne aja möödudes toob teose sealt koju. Laps aga küsib vaid korra ja kui raamatut pole, saabki ju õpsile öelda, et ei saanud raamatut kätte. Minu vanem poeg, kes on kiire lugeja, läks esialgu raamatukokku viimasel päeval, sest arvas jõuab ju õhtuga raamatu läbi lugeda küll. Kuid paraku polnud siis vajalikku teost enam kuskilt võtta. Õnneks on mõlemad lapsed võimelised oma vigadest õppima. Kiire lugemine tuleb pojale kasuks ka siis, kui nad otsustavad klassikaaslastega teha oma laenutusjärjekorra. See tähendab seda, et isik, kel on õnnestunud raamat kogust saada, laenutab selle teisele vaid järgmise koolipäevani. Nii liigub raamat käest-kätte väga kiiresti ja õigeks ajaks on kõigil teos loetud. Sarnaselt kohustuslike teostega käitatakse nii ka menukitega. Mullu sügisel ja talvel oli noortel suur Videviku –saaga vaimustus. Neist esimese osa sai poeg veel minu viimase tööülesande kõrval läbi loetud, kuid edaspidi enam nii lihtne polnud. Kuna teine osa oli veel eesti keelde tõlkimata, ostis poeg teise osa ingliskeelsena raamatukauplusest, kolmanda laenutas sõbralt, mingeid osi luges internetist. Taoline lugemiskäitumine oli isegi minu jaoks pisut kummastav, kuigi ma tean väga hästi seda raamatusse uppumise tunnet. Oma osa siin oli kindlasti ka massivaimustusel, mis kogu ajaga kaasas käis – film, artiklid jm müügivahendid.

Noortel tekkis ühine raamatujututeema. Üldse on sõbra soovitusel sellises vanuses ikka meeletu kaal. Mind hämmastas see, et kuidas noored lähevad kasvõi läbi halli kivi, et saada lugeda seda, mis neile meeldib. Ja seda teeb põlvkond, kes üldse ei loe!!!

Tütar harjus ise raamatuid kogust tooma küllalt lihtsalt, kuna tema külastab põhiliselt Annelinna harukogu, mis asub muusikakooliga samas majas. Sügisel, kui polnud veel ohtralt sõbrasuhteid sõlmitud, jõudis ta raamatukogusse küll tihedamini kui praegu, kuid ka praegu pole väga viga – korra kahe nädala jooksul saab ikka käidud. Ainsaks takistavaks asjaoluks on tütre puhul see, et kott on raske ja koju laenutada just palju raamatuid ei saa. Sageli oligi nii, et ta luges mõne raamatu kohapeal läbi, mõned laenutas koju, kuid ka need olid koju jõudes (bussi oodates või bussiga sõites) juba läbitud. Nii et õhtuseks lugemiseks tuli jälle Bullerby välja otsida.

Iseenesest on tore, et lapsed ise kogus käivad ja teoseid valivad, kuid vahest vajaks nad seal ka rohkem suunavat kätt. Seda panin tähele eriti tütre puhul, kuna ta on veel nii noor. Nimelt kippus ta sageli endale laenutama liiga titalikke teoseid nt haldjatest, printsessilugusid jmt roosat klantsi, selle asemel, et võtta teoseid, mis pakuks talle ka pisikest väljakutset. Seda, kuivõrd erinev ja äärmuslik võib olla selles vanuses lapse lugemislaud, iseloomustab tema kord laenutatud raamatute valik. Nii näiteks tõi ta toona koju klantsraamatu “Haldjad. Võlumaailma nõiduslik juht” ja uurimuse Vabadusõjast. Neist esimest lehitses ta vaid seni, kuni me koju jõudsimel ning rohkem ta selle vastu huvi ei tundnud. Vabadussõja raamatust tüdines ta aga esimese lehekülje poole peal, kui pidevalt pidi meilt küsima: mis on kompanii, mis on polk jmt.

Lasteraamatukogus on raamatukoguhoidjal ka raske lastele teoseid soovitada, kuna eriti suurtes linnades ei kipu ju raamatukoguhoidjad lapsi tundmagi. Samuti ei saa ka liigselt pealetükkiv olla, sest ei tahaks ju lapsi ära hirmutada või neile oma maitset peale suruda. Samas ei kipu lapsed raamatukoguhoidjailt ka midagi peale konkreetse raamatu väga küsima või erinevaid alternatiive paluma. Mõne temavanuse tüdruku puhul oleks ilmselt see haldjaraamat vägagi kõitev valik olnud, sama kehtib ka vabadussõja raamatu kohta. Ema, kes lapse lugejatekonnaga rohkem kursis on, omaks ehk rohkem oskusi, kuid samas ei saa ka ema pidevalt lapsega kaasas olla ja tema eest otsuseid teha, millalgi peab laps ikkagi ise õppima valima.

Minu enda raamatukoguskäigud on aga nii harvaks muutunud, et ma ei mäletagi, millal ma viimati nii harva raamatukogus käisin. Põhimõtteliselt on võimalik raamatukogusse minna bussiga, kuna bussiliiklus on küllalt tihe, kuid siis peaksin ma käima ikka väga tihedasti, et saada lugeda kõiki teoseid, mida tahan. Inimese kandevõime on teadagi suhteliselt piiratud. Vaid ühte teost pole ma vist kunagi laenutanud – ikka lähen raamatukogusse suure kotiga. Kuna normaalseks raamatukogusse minekuks (nagu me just tõestasime) on meil tingimata autot vaja, minu pisipoeg aga ei kannata juba titest saati autosõitu silmaotsaski, siis püüan teda võimalikult vähe traumeerida. Nii ongi meie sõidud külaelust väljapoole küllalt harvad. Seda sagedamini on aga pereliikmed olnud sunnitud olnud mind raamatutega varustama. Sel juhul aga on minu puhul ära jäänud impulsslaenutused –lihtsalt teosed, mida ei pea lugema, vaid , mis jäävad silma ja kutsuvad endasse. Teine ja minu jaoks väga oluline asi on suhtlus raamatukoguhoidjaga ja raamatukogu kui institutsiooni olulisus üldse. Ma arvan, et isegi kui ma jaksaksin kõik soovitud teosed endale koju

osta ning mul oleks koht, kus neid hoida, käiksin ikka raamatukogus. Kasvõi selleks, et asjatundjatega raamatutest rääkida või et keegi midagi head soovitaks.

2. Raamatupood

Nii nagu raamatukogusse, pole ma ka raamatupoodi sel aasta jooksul kuigi tihti sattunud. Varasema vähemalt kord kuus raamatupoe külastamisele on mul möödunud aastast meeles vaid kolm korda ja neiligi kordadel olen sinna läinud pea sunniga: see tähendab kingitust ostma.

Kõige levinumad probleemid minu kui kliendi jaoks on raamatute rohkus ning vähene ruum nende eksponeerimiseks, samuti ka raamatute kehv, ebaotstarbekas paigutus.

Raamatuid ilmub Eestis ikka meeletult palju. Eesti Lastekirjanduse Keskuse teabetalituse andmetel ilmus mullu sada eesti autorite uut lasteraamatut! Nende saja hulgas on 10 luulekogu, 87 proosaraamatut, 2 näidendiraamatut ja üks koomiks. Noorteraamatuteks saab liigitada laias laastus 15 teost. Katsu sa siis nende seast midagi ka nt poole tunniga välja valida, aga kurb tõsiasi on see, et tegelikkuses pole meil seda pooltundi raamatupoes aega veeta.

Raamatutele, eriti aga lasteraamatutele (vähemalt nii tundub mulle) on väga vähe ruumi antud. Lasteraamatud on praktiliselt eksponeerimata, nad on sageli kehvalt, ebaotstarbekalt või asjatundmatult välja pandud. Enamus teostest on näha vaid seljati, uued teosed pole eraldi välja toodud jne. Ka autorite osas on sageli segadust.

Kuna raamatupoes on nii palju segadust, eeldaks justkui rohkem soovitusi ja ettepanekuid, mida lastele osta, ajakirjanduses, televisioonis jm meedias. Reklaamteateid kahe lausega ma käsitle, kuid ka sinna jõuab eesti autori lasteraamat üliharva. Paraku aga jäi mulle kui „Postimehe“ tellijale mulje, et möödunud aastal ilmus vaid kolm eestikeelset lasteraamatut Raivo Järvi “Helmeri võlupall”, Leelo Tungla “Mirjami lood” ning Andrus Kivirähki “Kaka ja kevad”. Ometi peaks minu kõrv just lastekirjanduse seisukohalt pisut teravam olema. Lastekirjanduse aastaauhinnad leidsid küll kajastamist trükimeedias, kuid nii tähtsaks, et kajastada no kui mitte tavauudistes, siis kella poole seitsmestest kultuuriuudisteski, ei osutunud ometi. Kurvaks teeb! Ja nõutuks – eriti veel neid lastevanemaid, kes nukralt raamatupoes oma valikut teha ei oska.

Eriti paneb mind hämmastuma aga pereajakirjade leige suhtumine kirjandusse, lugemisse ja väikelaste lugema õpetamisse. Nii näiteks ei ilmunud ajakirjas “Pere ja Kodu” möödunud aastal miskit laste lugemisest. Raamatututvustuste rubriigis käsitletakse vaid enesebiraamatuid ja lastekasvatust puudutavaid teoseid ja õige ka, kuigi lisaks võiks olla ka lasteraamatututvustusi, juhiseid vanematele, teemaülevaateid jne. Kui on artiklid “Kuidas osta kombekat” võiks ju ka olla rubriik “Kuidas osta raamatut”, “Kuidas saada raamatulapseks” vmt.

3. Isiklikud varud

Niisiis - kuigi me raamatupoes eriti ei käi ja raamatukogust kõige väiksemale suurt midagi koju ei too, ei tähenda see ometi, et me midagi poleks lugenud. Suurematest lastest sai juba räägitud, nüüd pisut kõige väiksema lugemiseelistustest. Temale pole

ma ise ostnud veel ühtegi raamatut, kuna eelmistest lastest on just praegu temale sobivaid teoseid lugemiskõlbulikena säilinud küllaltki palju, lisaks tõi oma lapse “väikseksjäänud“ raamatud (u 10 tk) mulle ka naabrinaine. See on küll praktika, mida tahan julgelt kõigile soovitada.

Poja lemmikraamat on “Pagar Mesikäpp”, mille kinkisin tütrele, kuid mille vastu tema mingit erilist huvi üles ei näidanud. Seda raamatut loeme vähemalt viis korda päevas, mitu doosi korraga. Raamat on lihtsa sisuga, paar rida trükitähtedes igal leheküljel. Pildid on lihtsad, selged, kuid siiski detailirikkad.

Teine hetke lemmikraamat on “Tibu”, millele poeg väga kaasa elab. „Tibust“ võiksin ma rääkida lõputult, kuna see on minu arvates üks paremaid beebide raamatuid üldse. Eriti kui vaadelda asja lapse emotsioonide vaatepunktist.

Lugened oleme ka “Muna”, kuid see talle eriti midagi ei paku. Väga meeldib talle ka “Meil maal”, eriti lamba luuletus “Lamba ema on tall... jne“. “Jänes Jutsi seiklus” pakub huvi eriti just klappide pärast. “Loomabeebits” meeldiks pojale aga kindlasti rohkemgi, kui sel oleks paksud papilehed, mida tema ise keerata saaks.

Kokkuvõtteks tahan öelda, et tavaamana on raamaturiigis ikka päris raske hakkama saada. Olen isegi sageli mõelnud, et kuidas saab nii olla, et ei jõua, ei saa, ei leia. Inimeste jaoks, kes sel alal töötavad on raamatud iseenesestmõistetavad, aga kui nad pole sulle lapsena omaseks saanud ja sa siiski tahad oma lapsele teistsugust, raamaturikast elu, on seda küllalt raske teostada. Ei leia sa abi ajakirjanduses teooria ega raamatututvustuste alal. Inimeste jaoks, kes raamatutega ei tööta, on raamatukogus või -poes käimine üks lisakäik, parasjagu keerukas ettevõtmine, eriti kui aega napib. Loodame, et lugemisaasta, millest tõsi küll neljandik juba läbi hakkab saama, suudab lugemise ja raamatud enam nähtavale tuua.

Jaanika Palm
Eesti Lastekirjanduse Keskus
lastekirjanduse uurija